

התשובה – עולם הבא

אלול תשמ"ט

בקבלה ובחסידות נקראת התשובה 'בינה': התשובה היא שיבה לספירת הבינה, שורש הנשמות, המזוהה כ"אמא" וכעולם-הבא.¹

העולם הזה, הוא העולם של ה-זה. מצביעים עליו באצבע, "זה". כלומר, ההסתכלות השמה דגש על הנוכחות הבולטת, על האובייקטיבי והקשיח. זהו זה. מה שיש הוא זה. לא כן העולם הבא: הוא עולם שבא, כך טיבו – שהוא הולך ובא.¹ הוא איננו זה, מה שנמצא, אלא מה שיכול להימצא.² הרצוי ולא המצוי, יכולת ואפשרות של הממשות, ולא הממשות עצמה.

מה זו תשובה? היתה לי הארה בעניין השבוע. נסענו לירושלים, ובדרך אספנו חייל. הוא נראה עייף ומטורטר. לפתע פלט אנחה, "אוי, כמה טוב יהיה בבית". עמדו לפניו עוד כמה שעות טובות של נסיעה, אך מה שחשוב – שהוא כבר בדרך הביתה. בבית מצפה לו אמא, ושם יוכל להיאסף, לנוח, לשוב לזמן מה לילדות. הוא שב הביתה.

¹ "הטעם שנקראת עולם הבא שהיא מושכת תמיד ברכותיה ובאה בכל יום ובכל עת ובכל שעה ומשפעת ברכות לעולם... ונקרא עולם הבא שהוא הולך ובא תמיד". שערי אורה לר"י ג'יקטיליא, דף פז, ב.
² עיין עוד: ליקוטי מוהר"ן, סו.

התשובה העליונה איננה תשובה על חטאים, אלא שיבה הביתה, לאמא, למקום שממנו הנשמה באה. לשוב לילדות, לשלמות שבטרם החטא, לאיפה שפעם היינו. הילד התבגר, הפך לחייל. ככזה הוא יעיל, מפוכח, חייב לדאוג לעצמו ולהילחם לבדו. אך טוב שבאיזה מקום עדיין ישנה אמא שמרחמת, שתמיד יכול הוא לבוא ולהיכנס תחת כנפיה.²

פיוס

הנה, עוד שנה עומדת לחלוף, והשאלה היא: האם נוכל לפתוח דף חדש? האם נוכל לחיות אחרת מאשר היום? האם במוצאי יום הכיפורים הבא עלינו לטובה נבחין שחינו השתנו, שנולדה בקרבנו החלטה, ששוב איננו חוזרים ומפטירים כאשתקד? האם ייוולדו בנו שלמות הלב, ופיוס אמיתי?

זו השאלה הקובעת: האם במציאות המסוכסכת, מלאת הקונפליקטים, נוכל למצוא סליחה, שלום ופיוס?

שאלת הסליחה איננה האם אחרים יסלחו לי. הסליחה מתחילה בכך שאני מסוגל לסלוח לאחרים, והפיוס הראשון הינו הפיוס עם עצמי. העולם הזה מנוגד לסליחה. כי המציאות של ה"זה" היא מציאות נוקשה, בלתי מתפשרת וחסרת שלום. בנויה היא על ריבוי הפכים והתנגשויות.

יכול הטוען לטעון: האם משהו מאתנו חושב שבאמת אפשרי שיהיה אחרת? האם נזכה לסליחה במישור האישי המסוכסך, ובמישור הלאומי הסבוך ומלא הקונפליקטים? אולי כל זה איננו אלא הונאה עצמית? האם משהו מאתנו

יזכה באמת למחילה, הרי ה"זה" הוא "זה", קשה ובלתי ניתן לשינוי?

לדעתי התשובה היא כפולה. ראשית, ייתכן! היו דברים מעולם! ישנם אנשים ששינו את אורחות חייהם; שקיבלו על עצמם קבלות אמיתיות; שלכותיהם היו שלמים איש עם רעהו ואיש עם עצמו. ישנה מציאות כזו, ומי יודע? אולי גם אנו נזכה לה - בסופו של חשבון, אין הדבר תלוי אלא בנו.

שנית, העולם הוא אמנם עולם הזה. אבל אפשר לחיות אותו לא כ"זה" אלא כ"בא" - לא להסתכל על מה שקיים אלא על מה שאפשר. והרי זוהי באמת מציאות לא פחות ממיתית. וגם כמשהו שעדיין לא התממש, שעדיין איננו "זה", ישנה חשיבות מכרעת שנתחבר אליו למצער כ"בא".

לכך מתקשר עניין הזכרון, הקשור לימים אלו. ראש השנה נקרא בכתוב "זכרון תרועה".³ הזכרון במקרא אין משמעו זכירה במובן הטכני, אלא פקידה. "וה' פקד את שרה"⁴ - אנו קוראים בקריאת התורה בראש השנה. הזכירה האלוקית היא פקידה, היא איננה מחשבה אלא ביקור, הנכחה.

זה היום תחילת מעשיך, זכרון ליום ראשון.⁵

משל לזוג הנשוי כבר שנים ארוכות. הם יושבים ערב אחד ומסתכלים על היום הראשון, על התמונות של חתונתם,

³ ויקרא כג, כד.

⁴ בראשית כא, א.

⁵ מתוך תפילת מוסף לראש השנה.

כשהיו צעירים ואוהבים. והם נזכרים. "זכור אזכרנו עוד, על כן המו מעי לו".⁶ הזכרונות מעלים בהם געגועים וכיסופים לימים שחלפו ואינם, געגועים וכיסופים אחד לשני, לחסד הנעורים, "זכרתי לך חסד נעוריך".⁷ עם הזכרון חוזרים הרוך והעדנה שהיו חבויים בהם מאז, ושהתכסו במרוצת הזמן באפרוריות היום-יום. הזכרון, אם כן, איננו מחשבה על העבר, אלא החייאת העבר בהווה. הוא קיים כאן תמיד, ולו רק ככיסופים. הזכרון מעצם מהותו איננו ה"זה" היומיומי, אלא הוא היכולת, האפשרות, לחיות את ה"זה" במימד של "הבא", המצוי ברצוי. או אז מתאפשרים פיוס, וסליחה, והיטהרות. בני הזוג חוזרים ומתאהבים מחדש.

אבל גם אם חלילה לא יתרחש הפלא, עדיין יש חשיבות מכרעת לעצם הנגיעה בפלא. בעצם התפילה, ובאמצעותה, אנחנו מצליחים, ואיכשהו מתנוצץ בנו עולם הסליחה, ואנו נוגעים בשלמות הלב. גם אם העולם הבא איננו היום-יום, לפחות נדע שהוא קיים. לידיעה הזאת חשיבות מכרעת. גם אם איננו שרויים באור, אנו יודעים שהוא קיים, שישנו אור בקצה הדרך, שיש עולם הבא, עולם אוטופי שהוא 'הלא-נמצא הקיים', שפעם היינו שרויים בו ואליו אנו חוזרים. גם אם הדרך ארוכה, הרי בכל זאת נזכרים אנחנו, פנימית וממשית, ויש בזכירה זו גאולה גדולה ופיוס עמוק.⁸

⁶ ירמיהו לא, יט.

⁷ ירמיהו ב, ב.

⁸ "בזכירה סוד הגאולה", אמר הבעש"ט.

י"ג המידות - ברית הרחמים

במרכז ימי התשובה עומדת ברית י"ג מידות הרחמים. ישנן כל מיני בריתות, שנכתבות מכל מיני סיבות: מתוך אהבה, מתוך הערכה, מסיבות רוחניות יותר ורוחניות פחות. הברית העמוקה ביותר היא הברית שמתוך הרחמים, מתוכה צומח כל השאר - האהבה, החסד וההערכה.⁹ הרחמים של י"ג מידות, כך כתוב בספרים הקדושים, הם הרחמים הרבים העצמיים, הם רחמים שאינם נוגעים למשהו מסוים, אלא רחמים שבעצם הקיום האנושי ומציאות העולם. שורש הרחמים הוא הריחוק, המהותי לעולם, מאור פני מלך חיים. האדם הוא יצור סופי, קצר ימים ושבע רוגז, ימיו כצל עובר, "והלוואי כצלו של כותל או כצלו של אילן, אלא כצלו של עוף בשעה שהוא עף".¹⁰ על כן הרחמים מצויים בתשתית קיומו, ומבחינה זו אין הבדל בין אדם לאדם, כולנו זקוקים לרחמים הרבים.

...אך השם יתברך מלא רחמים, וכל העולם מלא רחמנות, והוא רוצה מאוד בהעולם. על כן צריך לחזק עצמו מאוד בעבודתו בכל מה שיוכל, אף אם הוא כמו שהוא. ויסמוך על רחמי המרובים מאוד בלי שיעור, כי בוודאי לא יעזוב אותו, אף אם עבר מה שעבר.¹¹

⁹ ידוע פירושו של המגיד ממזריטש לפסוק (ישעיהו כט): "יעקב אשר פדה את אברהם", לפיו מידת הרחמים של יעקב גואלת את האהבה של אברהם. הרחמים, שהם אינסופיים ובלתי תלויים בסיבה כלשהי, מחדשים את האהבה. עיין מגיד דבריו ליעקב, סז.

¹⁰ בראשית רבה צו. וראה גם קהלת רבה א.

¹¹ ליקוטי מוה"ר"ן תנינא, מט.

החטא, האשמה והברית

אלול תש"ן

למנצח מזמור לדוד.	בבוא אליו נתן הנביא
כאשר בא אל בת שבע.	חנני אלקים כחסדך
כרב רחמיך מחה פשעי.	הרב כבסני מעווני
ומחטאתי טהרני.	כי פשעי אני אדע
וחטאתי נגדי תמיד.	לך לבדך חטאתי
והרע בעיניך עשיתי,	למען תצדק בדברך
תזכה בשפטך.	הן בעוון חוללתי
ובחטא יחמתני אמי...	

תהלים, נא

עברה שנה, ושוב באים אנו לטהר את עצמנו בסליחה לקראת השנה הבאה עלינו לטובה.

אשתקד, בלילה הזה היתה בלבנו תקווה לשנה טובה יותר, והנה עומדת שנת תש"ן לחלוף ואנחנו שואלים: האמנם עבר קציר, כלה קיץ, ואנחנו לא נושענו?

אמנם, אסור לכפור בטובה. אכן היתה זו, כפי שאומרים, שנת נסים. ללא ספק. עליית אחינו מרוסיה היא נס גדול. התפוררות ממלכת הרשע שהולכת וכלה כעשן אל מול עינינו המשתאות, גם היא נס. עלייתו של סדר עולם חדש מעוררת את ציפיותינו לאדם שהאנושות מייחלת לו, רוח אפינו משיח ה'.

הרחמים הללו נוגעים ללב החיים ולכן הם מוחלטים, בלתי מותנים ובלתי ניתנים לשינוי, משום שהם אינם תוצאה של משהו מסוים. משום כך הם הבסיס העמוק ביותר לברית. אם אמנם כך נסתכל על הווייתנו, נוכל למשוך על עצמנו את הסליחה ואת הפיוס, רוח חן ותחנונים. שהרי מתוך הביטול הזה שברחמים הרבים מתרחשים הטיהור והווייתור העמוק, הסליחה והמחילה.

במוצאי יום מנוחה, אנו פותחים במסע השיבה הביתה. ויהי רצון שבסוף הדרך, בזמן נעילת שער, בתפילת נעילה של יום הכיפורים, נמצא את השער פתוח¹², את הבית קיים, ואת הרחמים והסליחה עומדים ומצפים לנו.

¹² "פתח לנו שער בעת נעילת שער" (מתוך תפילת נעילה ליום הכפורים).

...כי כל אחד מישראל שנמכר יש לו דרך לשוב, (ויקרא כה)
 "גאולה תהיה לו", (שם) "וביובל יצא", ואומר (שם) "ובשנת
 היובל" ["יובל" אף הוא קשור לסוד הבינה] הזאת תשובו
 איש אל אחוזתו".

שער ה, דף פו, א

מעין זה כותב הזוהר בפר' ויקהל, טז ע"א; ברע"מ נשא,
 קכב ע"א ועוד.

מה ההבדל בין עולם-הזה לעולם-הבא, ומדוע קשור
 עולם הבא למושג התשובה?

מבאר ר"י גייקטיליא, כי עולם הזה ועולם הבא הם
 דרגות רוחניות, ואינם מקומות ממשיים או זמנים ממשיים.
 אמנם, המדרגה שנקראת עולם הבא תהיה דומיננטית יותר
 בעתיד ("לעתיד לבוא"), ועל שם זה נקרא עולם זה "עולם
 הבא", כלומר – העתיד לבוא. אבל למעשה זהו עולם שקיים
 כבר עכשיו כעולם נסתר וסמוי מן העין. עולם הזה ועולם
 הבא הם שתי קונספציות, שתי תפיסות של המציאות. אמנם
 ישנה גם ממשות אובייקטיבית כללית – בכל זמן רווחת
 קונספציה מסוימת. ועתה אנחנו עדיין שבוים בקונספציית
 העולם הזה. אבל חז"ל מציינים במקומות רבים כי היו
 יחידים שהצליחו לחרוג מהמעגל הכללי ולממש כבר
 בחייהם, בעולם הזה, את חיי עולם הבא. למשל, על האבות
 נאמר שהם זכו לאור עולם הבא. וכן רווח בפי חכמים המונח
 "בן עולם הבא", למשל במאמר:

איזהו בן העולם הבא? ענוותן, ושפל ברך, שייף עייל, שייף
 ונפיק, וגריס באורייתא תדירא, ולא מחזיק טיבותא לנפשיה.

בבלי סנהדרין, פת, ב

נראה שאין משמעות הביטוי שאדם כזה רק ראוי לבוא
 לעולם הבא לכשימות, אלא שהוא טועם את העולם הבא
 כבר בחייו. כך פירשו זאת גם המקובלים, הרואים את העולם
 הבא כמידה שיש לאחוז בה ולהתקשר בה כבר בחיים עצמם
 (וכן ראה אורות הקודש ג, עמ' קעו-קעז: "אור עולם הבא
 בעולם הזה").

...הבינה הנקראת יוב"ל, לפי שבה יצאו הכל לחירות. הטעם
 כי כל הזוכה להידבק בה לעולם לא יראה דאגה ולא שום
 חיסרון, לפי שהיא דבקה בספירות העליונות בבתי גואי...
 והנדבק ביובל הרי הוא נגאל, לפי שאין סביב היובל שום
 דבר שיכול להזיק, לא שר ולא מלאך, ולא דבר בעולם, אלא
 עולם הרחמים לבדו.

שערי אורה, פרק ה, ב

(א.צ.)

*

ב.

ללא אפשרות זו, שקיימת תמיד בסתר בנפשנו, לחזור
 אל האמא, הממשית או הדמיונית (ייצוגים ארכיטיפליים של
 דמות-אם, כגון הישיבה, או בת-הזוג) – לא ייתכנו חיים, לא